

В.А. Тимкова, Т.І. Дущенко

Вінницький національний аграрний університет

ДЕВІАЦІЇ НОРМ ЛІТЕРАТУРНОГО МОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ-АГРАРНИКІВ У КОНТЕКСТІ ДОСЛІДЖЕНЬ ІВАНА ОГІЄНКА

У статті порушено питання про побутування відхилень (девіацій) від норм літературної мови в усіх сферах суспільного життя. Доведено, що структура мовнокомунікативної професійної компетенції, як системи вимог до знань з української мови для студентів-аграрників, зумовлена структурою мовної системи, а також типологією норм літературної мови.

Ключові слова: українська літературна мова, культура мовлення, суржикізація, норми літературної мови, формування культури мови.

Постановка проблеми. Культура спілкування є складовою частиною культури людини в цілому і безпосереднім організатором структури людських стосунків. Стан моральної та психологічної культури спілкування в суспільстві відчутно впливає на рівень економічного й політичного розвитку держави, духовність її громадян, їх національну свідомість.

Ще до прийняття незалежності України (28 жовтня 1989 року, Закон „Про надання українській мові статусу державної”) [1] мовою нашої держави було визнано українську – національну мову українського народу. Вершиною загальнонародної (національної) мови є літературна мова, яка у своїй усній і писемній формах обслуговує всі сфери суспільної діяльності і є обов’язковою для всіх її носіїв. Таким чином, рівень культури спілкування залежить від рівня володіння нормами усної і писемної літературної мови.

У ХХ столітті відомий український громадський діяч, мовознавець Іван Огієнко доводив думку про те, що «кожна письменна людина, кожний український громадянин мусить добре усвідомити й запам’ятати, що в

культурного народу, а так само і в нас, існує дві мови: мова жива народна й мова літературна». І. Огієнко стверджував, що «живу мову кожен із тих, хто народився на селі й виріс у сільській оточенні, знає справді, і знає, може, й не зле» [2, с. 51]. Однак відомо, що мова певної нації ділиться на діалекти, які своєю чергою складаються з великого числа говорів. Таким чином, мовознавець Огієнко доводить, що знання однієї з говірок, то не є знання цілої української мови.

Однак, щоб навчитися літературної мови, не достатньо послуговуватися лише писемною формою. Першою чергою необхідне належне мовне оточення.

Ситуація, за якої до тепер набувала розвитку українська літературна мова, була вкрай непростою, позаяк протягом тривалого часу відбувалося витіснення української мови російською з побутової сфери усної комунікації.

Згадане вище, а також брак мовленнєвого середовища значно ускладнили процес оволодіння нею. Як наслідок – суцільна суржикізація, панування сленгу та жаргону.

Вважаємо, що наше сьогодні є таким, коли варто бити на сполох, адже відбувається дискримінація української мови, її засмічення. Сумнозвісною для всіх українців стала подія (2012 року), коли було припинено дію Закону, про який йшлося вище. Поки що тривають спроби щодо його відновлення і надання йому чинності.

Нині ж суржиком розмовляє більшість. Тепер ця форма відхилень (девіацій) паразитує в усіх сферах суспільного життя: у транспорті, армії, лікарні, на ринку, на пошті, а також в університетах та інших навчальних закладах, де, здавалося б, це явище має викорінюватися щонайперше. Саме студентство вишів, як стверджував І. Огієнко, є «одним з найсильніших двигунів розвою й консервації своєї соборної літературної мови» [2, с. 69].

Обмежене використання української літературної мови як засобу усного спілкування позбавляє її одного з найважливіших, живих і відкритих, джерел нормування й кодифікації, тому що переважна більшість інновацій і

запозичень, їх перевірка на життєздатність і адаптація або ж відторгнення відбуваються в рухливому живому, а не фіксованому писемному мовленні.

Нині процеси спонтанної й офіційної суржикізації настільки замулили живомовні народні джерела, що звертатися у справі нормування літературної мови до усно-розмовної бази, як це робили мовознавці й літератори, зокрема Б. Антоненко-Давидович, ще в 60-х роках, не кажучи вже про 20-ті, варто із великим застереженням.

Ми вбачаємо, що вихід із кризового стану усних форм побутування мови можливий завдяки відновленню колишніх традицій літературної мови, тобто орієнтуванні на лексикографічні джерела, видані до погрому українства або у вільному світі, і поширенню їх через систему вищої освіти.

Україна, як відомо, аграрна держава. Тому, очевидним є те, що саме майбутні фахівці-аграрії вишів є сприятливим тлом для означеного вище, адже більшість з них є вихідцями із села, де ще побутує територіальний діалект. Як зазначав І. Огієнко, народної мови вистачає селянинові для його вузького духовного кругозору. Зважаючи на те, що майбутні аграрії здобувають вищу освіту, тобто прагнуть досягнути рівня інтелігентної людини, то, керуючись перебігом думок І Огієнка, для них жива мова є «завузькою, бідною, невиробленою». Мовознавець закликав молодь до вивчення «соборної літературної мови й вимови – найпершого обов'язку перед своїм народом» [2, с. 65].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями ролі культури мовлення, побутування певних її компонентів, перспективами розвитку займалася ціла когорта лінгвістів, серед яких громадський і культурний діяч І. Огієнко, Н. Сербенська та інші. Потрібно згадати й прізвища методистів, у працях яких висвітлюються теоретичні засади розуміння поняття «мовленнєва культура», її основні риси та характеристики, прийоми і засоби формування: М. Вашуленко, Т. Ладиженська, В. Капінос, Є. Пасічник, М. Пентилюк, М. Соловейчик тощо.

На жаль, нині бракує ґрунтовних напрацювань щодо поліпшення рівня культури усного мовлення студентів-аграріїв.

Тому, актуальність дослідження визначається недостатньою опрацьованістю проблеми культури мовлення майбутніх аграріїв. У поданому доробку, ґрунтуючись на мовознавчих дослідженнях І. Огієнка, ми робимо спробу дослідити методи і прийоми, які стали у нагоді під час формування норм літературного мовлення у студентів аграрних вишів

Метою дослідження є напрацювання методичного матеріалу, необхідного для формування мовнокомунікативної професійної компетенції студентів-аграріїв.

На думку І. Огієнка, «вчитися своїй літературній мові треба пильно й постійно» [2, с. 50], тому найважливішим має бути системний підхід у навчанні, а форми роботи зі студентами можуть бути різними. Як-от, бесіда із вихованцями про те, коли найчастіше порушуються норми літературної мови і як цьому запобігти. Зокрема, нині досить часто надуживаємо конструкціями з дієсловом *складати*. Використовуємо фрази *скласти думку* (уявлення, рівняння, план, проект, доповідь), говоримо *це складає велику суму, складаються сприятливі умови, це складає частину чогось*, навіть нековирне *складові успіху*. Щоб цьому запобігти, то варто – *план, доповідь можна написати* і сказати: *це дасть велику суму, становить частину, виробити думку* та ін.

Також маємо задіювати наочність із нормами літературної мови, яка постійно є в аудиторії і впадає у вічі студентам або ж переглядається студентами під час висвітлення згаданої теми у рамках презентації, а отже, ми задіємо зорову пам'ять:

ведуча організація (треба: *провідна установа*),

відпала необхідність (варто активізувати: *немає потреби*),

в силу закону (на підставі *закону*),

в силу обставин (через *обставини*, з огляду на *обставини*),

в строгому смислі слова (у *точному значенні слова*),

*вступати в силу (набувати чинності),
завідуючий відділом (завідувач відділу),
залишаємо за собою право (застерігаємо собі право),
немає смислу (немає сенсу),
підпис завіряю (підпис засвідчую),
по крайній мірі (принаймні, щонайменше),
попереджати хворобу (запобігти хворобі),
рівні по величині (однакові (рівні) за розміром (за обсягом),
служити підставою (бути підставою),
співпадіння обставин (збіг обставин),
у письмовій формі (у писемній формі, на письмі),
у протилежність (на противагу),
у цьому відношенні (щодо цього, з цього погляду),
це не має відношення до справи (це не стосується справи),
це не рахується (це не береться до уваги),
явна помилка (очевидна помилка),
як нами вже відзначалось (як уже відзначено, як ми відзначили).*

Безумовно, згадані нами форми роботи дієві, однак, як стверджує давнє прислів'я: «Розкажи мені, і я запам'ятаю десяту частину, покажи мені, і я запам'ятаю половину, залучи мене, і я запам'ятаю все». Таким чином, найкраще засвоюється та інформація, яка набувається ціною власного досвіду. Тому, на наш погляд, потрібно чергувати форми роботи зі студентами і до активного слухання викладача додавати ще й знання, здобуті ціною власних зусиль. Доречним буде створення «Гуртку плекання рідної мови» – до цього й радив вдатися у роботі з молоддю митрополит І. Огієнко [2, с. 66].

У м. Вінниця (де нами провадиться дослідження), як, мабуть, і в інших містах України, рясніють помилками оголошення, поширені самими ж громадянами. Тому, коли гурткова робота провадиться в аудиторії, взявши за

основу численні помилки у цих зразках ділового мовлення, можна навчатися грамотно їх правити.

У поза аудиторній роботі, на наш погляд, варто долучитися до навчання інших. Це сприятиме накопиченню позитивного досвіду, необхідного для роботи у майбутньому, а отже, розважливого ставлення до знань, які здобуваються в університеті, і поширення їх з-поміж широкого загалу. Адже «студентство вищих шкіл – то найкращий цвіт нації, то найміцніший її ґрунт, на якому вона зростає» [2, с. 69].

Ймовірно, що написання грамотних оголошень тими самими юнаками і юнками просто серед широкого загалу пробудить залишки сумління у поважних громадян і змусить їх пригадати, що правила пристойності вимагають дотримання норм літературного мовлення усіма носіями мови.

Позитивною у сучасному суспільстві є тенденція, яка панує нині з-поміж молоді, як-то, читання віршів українських класиків у громадському транспорті.

У місті Вінниці з нагоди ювілею письменника-земляка М. Коцюбинського на зупинках громадського транспорту розміщено білборди з уривками творів класика української літератури, що, безумовно підвищує культурний рівень містян, переключає увагу з матеріальних потреб на духовні. Так само студенти-гуртківці можуть долучитися і самотужки виготовити плакати, на яких можна репрезентувати норми літературної мови. І в поле зору пасажира, який чекатиме на громадський транспорт, потраплятиме не тільки літературний, а ще до того корисний напис.

З усього випливає, що на шляху до творення демократичного суспільства нам, українцям, які з діда-прадіда працювали біля землі і з неї черпали глибину красномовства, необхідно активізувати самотутні ресурси української мови, збагачувати її словниковий запас та боротися із суржилом. А також бути свідомим того, що ствердний результат не забариться лише тоді, коли мобілізується кожен містянин (зокрема, м. Вінниця) і зробить свій внесок у збереження екології мови.

Що ж до мови оголошень, то тут належить пам'ятати народну мудрість: чисто не там, де прибирають, а там, де не сміять. Звісно, чистота вулиць міста насамперед залежить від містян, а не лише роботи комунальних служб. Так само кожен свідомий українець має подбати про «чистоту» тієї інформації, яку прагне донести до широкого загалу. «Пильнуймо писати так, щоб нас усі розуміли; думаймо про це, починаючи писати» – закликав мовознавець І. Огієнко [2, с. 75].

Тут потрібно не зволікати і не очікувати, що державні установи зроблять перший крок, а самому наважитися. Можливо, ініціювати молодь і розмістити на велелюдній площі білборд із заголовком: «Розмісти своє неграмотне оголошення просто тут. Усім однаково, якою мовою ти його написав, аби людина ти була гарна, чи не так?». Маємо надію, що такий підхід від супротивного матиме ліпші результати, ніж численні, впродовж багатьох років становлення української державності, заклики до спілкування чистою українською мовою, які зазвичай чомусь не є об'єднавчою силою, а навпаки, розколюють суспільство на протилежні табори. Останнє руйнує що саму особистість, то й державу загалом.

У поданому доробку зроблено спробу розв'язати порушену проблему лише частково. І. Огієнко стверджував, що «цілий народ мусить дбати, щоб його молодь правильно й своєчасно навчалася соборної літературної мови» [2, с. 66]. Очевидно, що ця ідея має бути підтримана на державному рівні і в чинній Програмі має бути виділено більшу кількість годин на вивчення норм літературної мови, а то й введено окремий курс, який би забезпечив формування культури мови у всіх вишах України.

Список використаних джерел:

1. «Про мови» в Українській РСР.– Верховна Рада УРСР. Закон від 28.10.1989.

2. Іван Огієнко (митрополит Іларіон) Рідна мова / Упоряд., авт. передмови та коментарів М. С. Тимошик. – К. : Наша культура і наука, 2010. – 436 с.
3. Щербакова О.А. Проблема формування національної еліти України крізь призму преси 90-х років / О.А. Щербакова. – К., 1999. – С. 10.
4. Україна ХХІ століття. Державна національна програма “Освіта”. – К., 1992. – С. 16.

Deviations in Ukrainian literary language and their way of functioning are raised in the article. The structure of the occupational speech – in our case we mean agricultural students – depends upon language structure and rules.

Key words: Ukrainian literary language, mixed language, Ukrainian literary language rules, speech culture set-up

Тимкова Валентина Андріївна

1. Кандидат філологічних наук, доцент, Вінницький національний аграрний університет, завідувач кафедри української та іноземних мов;
2. 21008, м. Вінниця, вул. Сонячна, буд. 13, кв. 10, tymkova_valya@mail.ru; 0963628702.

Дущенко Тетяна Іванівна

1. Викладач кафедри української та іноземних мов, Вінницький національний аграрний університет;
2. 21008, м. Вінниця, вул. Сонячна, буд. 9, кв. 12, maugucio@ukr.net; 0636462208.